

the research is based on, firstly, the paradigmatic approach to the historical epochal transformations of technique, secondly, the historical reconstruction, the isolation and explication of the medieval paradigm of technique, thirdly, the analysis of the medieval paradigm of technique as a model of comprehension and explanation of technique, its inclusion in the worldview picture of the world, fourthly, a functional approach, which allowed to reveal inextricable link between the constitution and the functioning of technique in the Middle Ages and ideological universals of this era. The main intention in the research of the paradigm transformation of technique in the Middle Ages – to link the history of technique with worldview changes that occurred in the history of mankind, to give the history of technique more humane features. Results. It was established that the philosophical explanation of technique was Christian religious interpretation as an imitation of the artisan of God-creator. The prototype and model of the thing is the divine idea that the artisan embodies through technical activity. Craftsmanship is the continuation and completion of the act of God. The artisan only copies the divine forms, embodying them in material things. Originality. Scientific novelty consists in a paradigmatic approach to the historical transformations of technique and research of technique within the framework of the medieval worldview picture of the world. Conclusion. It is proved that the peculiarity of the medieval technique paradigm is due to the domination of the religious worldview. Accordingly, the technical activity was carried out not in rationalist forms, but in the framework of the Christian-oriented worldview, where the main universals were creationism, theocentrism, providentialism and divine revelationism.

Key words: *technique, medieval technique, world-view, worldview universals, world view picture of the world, paradigm of technique, God.*

Одержано редакцією 28.03.2017
Прийнято до публікації 07.06.2017

УДК 159.955:316.75

ДОНІЙ Наталія Євгенівна,
доктор філософських наук,
професор кафедри економіки та соціальних дисциплін
Академії Державної пенітенціарної служби України
(м. Чернігів),
e-mail: doniyne@ukr.net

ПСИХОЛОГІЗАЦІЯ ЯК ПОЗИТИВНА НЕГАТИВНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ПОСТ-ПРОСВІТНИЦТВА

Зазначено, що серед характерних для межі ХХ-ХХІ ст. штрихів доцільно окремо виділити нестандартність процесів, що відбуваються в соціальному просторі та які детермінують новий характер відносин і діяльності. Саме в такому ключі розглянуто процес психологізації – тенденції до розширення простору впливу психологічного знання. Констатовано, що психологія на цій стадії еволюції людства стала більше пропагувати самопомогу, здійснювану під керівництвом фахівця. В такій ситуації індивід спрямовується на варіант «допоможіть хто може» й починає діяти в просторі хаосу та персональної дезінтеграції, що в свою чергу дає підстави стверджувати про позитивну негативність означеного процесу.

Ключові слова: *психологізація, динаміка, індивідуальний сенс, атомізація, потреба, байдужість.*

Постановка проблеми. Серед характерних для межі ХХ-ХХІ ст. штрихів доцільно окремо виділити динамізм і нестандартність процесів, які відбуваються в соціальному просторі та які детермінують новий характер відносин і діяльності. При цьому все більш стає явним прагнення людей до соціальної домінантності, самовиразу та комфортності в повсякденному житті і трудовій діяльності. Таке прагнення було породжене не тільки змінами в соціально-економічній сфері, але й виникненням феномену психологізації – тенденції до розширення простору впливу психологічного знання.

Треба відзначити, що масштаби поширення психологічних знань вражають. Так, з маленької за розмірами академічної університетської науки, якою вона була наприкінці XIX ст., вона перетворилася на величезну науково-практичну сферу діяльності й посіла домінуючу позицію в соціальному просторі XX ст. На початку XXI ст. психологія стала зазіхати на те, щоб пояснювати людині її вчинки, керувати її рішеннями, консультувати з тих питань, які раніше майже ніколи не озвучувалися вголос. Все це дозволило певному колу науковців говорити про сучасний соціальний простір західного зразка як такий, що спирається на психологію у вирішенні проблем людини і глобальних соціальних проблем.

Метою публікації визначені аналіз психологізації як процесу проникнення психологічних поглядів і практик в життя сучасної людини та наголос на тих проблемних моментах процесу, які при збереженні загальної позитивності, надають психологізації негативного забарвлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Взагалі, треба зазначити, що взаємодія психологічного знання із соціальним простором у вітчизняній науковій думці рідко ставала об'єктом зацікавлення. В СРСР, після заборони у 1936 р. через вигадану псевдонауковість педології, при майже повній відсутності практичної психології, в наукових публікаціях ставалося виключно питання про необхідність залучення психологічних підходів у здійсненні соціальних практик (О. Леонт'єв, В. Зінченко, В. Лучков та ін.) Переломним моментом для появи питання психологізації в колі наукової цікавості стало зростання обсягів співробітництва психологічного знання із соціальним простором, який характеризує 90-ті рр. XX ст. (публікації Ф. Василюка, П. М'ясоїда, О. Сосланда, М. Ярошевського й ін.).

На даному етапі питанню розкриття місця психологізації в сучасному соціальному просторі присвячені публікації російських дослідників А. Бондаренко, Н. Конюхова, А. Сergyїна, І. Сироткіної, А. Юрєвича, в західноєвропейській та американській науці – в роботах К. Гергена (Джерджена), К. Данцигера, П. ван Друнена, К. Леш, Г. Річардса, Н. Роуза, Р. Сеннет, Р. Сміта, С. Уорда, Й. Янша та ін.

Серед публікацій західних дослідників, присвячених психологізації, в окремий блок виділяються роботи послідовників М. Фуко – Р. Кастеля, Ф. Кастеля, А. Ловелла, О. Мадсена, зосереджених на доведенні, що більшість знань є регресивними, адже це знання відчужене від традиції, а найбільш істинне та аутентичне знання є формою інструменту соціального контролю [Див.: 1; 2]. Наприклад, Ніколас Роуз відстоює думку, за якою сучасний проект психологізації соціального простору є прямим продовженням попередніх спроб «узаконити» технології насилля замість того, щоб напряду контролювати і управляти населенням [3].

Виклад основного матеріалу. Доба Модерну, за словами Ю. Габермаса, – це проект відмови від традицій, орієнтацій та цінностей, реалізація якого відбувалася в формі виходу суспільства за межі релігійних інститутів і уявлень. Наочним наслідком відмови від традиційного стає згасання сакрального початку, міфологічної свідомості та нагнітання раціоналізму. В підсумку, утвердження проекту Модерну призвело до суттєвої зміни позиції головних діючих осіб світу, а саме: «Бог втрачає своє місце, а з ним втрачає його й людина» [4, с. 261]. Втрата позиції Богом спричинила перехід парадигми з гетеронормії (погодимося з сучасним німецьким дослідником Б. Хюбнером, який зазначив, що гетерон (інший) – це Бог, держава, телос, ідея, тобто все те, що має відношення до ідеології) на автономію, де Інший – це «Я-потребуюче» [5, с. 11]. Р. Гвардіні, відзначаючи такі трансформації влучно зазначив: «людина стала переживати світ і саму себе в ньому зовсім по-новому. Її наповнила непереборна впевненість, що тепер-то нарешті і починається те Справжнє, для якого все попереднє було або підготовкою, або перешкодою. Людина Нового часу переконана, що вона стоїть, нарешті, обличчям до обличчя з дійсністю і тепер їй повинні відкритися всі джерела буття. Енергія розгаданої нею природи зіллється з її власною енергією, і все заживе, нарешті, повним життям» [4, с. 269]. Підсумком виходу Розуму на перші позиції в ціннісній ієрархії стало перетворення кінцевого світу в безкінечно-різноманітний та поступове усвідомлення людиною важливості самої себе й свого непересічного селфу в якості нових критеріїв цінності життя.

Нагородивши людину сильною потребою в індивідуальному сенсі й постійному динамічному наповненні життя, соціальний простір одночасно позбавив її внутрішніх стимулів пошуків сенсу, відзвичаїв від самостійного його продукування та виробив залежність від його зовнішнього постачання. Зміни в світосприйнятті спричинили й зміни цілепокладання: людина почала ставити перед собою цілі й завдяки механізмам масової культури майже миттєво стала їх досягати. За такого сценарію час очікування задоволення потреб також скоротився: потреба виникає – задовольняється – на її місці виникає нова потреба. Швидкість угамування потреб і досягнення бажаного детермінувала необхідність постійної постановки нових цілей. У підсумку таке прискорення призвело до появи явища «потреба в потребі», а перманентне ходіння по колу «мета-досягнення-мета», в свою чергу, детермінувало розгортання в соціальному просторі нудьги та її перетворення на екзистенційно-моральну проблему.

Усі зазначені трансформації ланцюговою реакцією потягнули за собою наступне: для простої людини проблема вибору трансформувалася в повсякденну, а повільна атомізація суспільного життя змінилася, перетворившись на свідоме руйнування традиційного порядку. Зміна позицій повернула напрям вектору пошуків сенсу життя та переспрямувала життєву енергію в інше русло: при гетерономії сенс задавався ззовні й індивід лише пасивно очікував вказівок, знаючи, що сенс є; при автономії затребуваним стало його самостійне встановлення, тож індивід активно діє, не сподіваючись на когось.

Проголошена раціоналізація та гносеологізація людської сутності перетворила тезу «теоретичне пізнання є вищим виявленням духовності та сенсом життя людини» на девіз. Розум та інтелект, які, по суті, прагнули «до стабілізації пам'яті, а тим самим – до смерті» [6, с. 101], фактично замінили страх середньовічної людини, пов'язаний з кінечністю світу, на новий – страх відсутності сенсу життя. Поступово тривога перетворюється на найбільш діагностований синдром, досягаючи свого максимального прояву в повсякденності ХХ ст., що уособлює тріумвірат «травма-тривога-страхи (фобії)» (Г. Каплан, У. Оден, Б. Седок, Ч. Спілбергер, П. Штомка та ін.).

Окрім гносеологізації в світовідчутті та світогляді Просвітництва посилювалися позиції етичності й оптимістичності. Найбільше це вплинуло на зміну парадигми дорослішання соціуму, а саме було зафіксовано перехід з процесу усвідомлення відсутності гарантії щодо виживання на процес, який проходить під знаковим відчуттям, що виживання можна прийняти як належне. Останнє розслабило соціальний простір і людину, спричинивши ланцюгову реакцію ряду процесів і вплинувши на інтер'єр доби.

Блукаючи соціальними лабіринтами, людина, в підсумку, опинилася наодинці з собою й почала виказувати наміри щодо звільнення від самої себе. Життя такої людини вже важко було назвати життям, бо «без заповідей, що диктують образ життя, воно стає неприкаяним. <...> Неприкаяне, незатребуване життя – більший антипод життя, ніж сама смерть» [7, с. 128].

Отже, людина не стільки стала страждати від комплексу меншовартості, як їй стало дискомфортно від відчуття перебування в специфічній порожнечі: «віднині нами править порожнеча, проте така порожнеча, яка не є ані трагічною, ані апокаліптичною» [8, с. 24].

Доволі швидко на порожнечу стали зазіхати нові постачальники традицій, бо, як відомо, святе місце порожнім не буває. Тож порожнечу, що лишилася після смерті Бога та втрати Іншого, діячі від ідеологічної сфери почали хаотично заповнювати новим змістом, незважаючи на його якість і цінність. Однією з перших, хто став претендувати на роль бога й носія допомоги, стала психологія. Людина, опинившись в порожнечі, перетворилася на жертву психотерапевтичних зусиль.

Пік популяризації психологічних практик прийшовся на 60-ті рр. ХХ ст. після чергового загострення кризового світовідчуття. Психологія на цій стадії еволюції людства, пройшовши вже декілька етапів власного розвитку, стала більше пропагувати самопомогу, здійснювану під керівництвом фахівця. Проте, акцентуємо увагу, що організація життя людини за принципом «не бери у соціуму, а допоможи собі сам», є ознакою поширення

анархії. Це означає, що соціальний простір не має можливості/не хоче надавати допомогу (О. Тоффлер). Індивід в такому випадку обирає варіант «допоможіть хто може» й починає діяти в просторі хаосу й персональної дезінтеграції.

Зростання в житті соціального простору об'єму та ролі психології в другій половині ХХ ст. можна назвати найбільшим «відходом від реальності». Психологія, зайнявши місце релігії, не дуже впоралася із задачею заповнення порожнечі, адже стала слугувати збереженню деформованого світу. Сталося це з причини того, що психологія є вершиною раціоналізації душі, тому ірраціональна душа залишилася без «лікаря», бо духовник і психолог – це лікарі різного інструментарію та рівня професіоналізму, тому-то й результат у них різний. Психологія проголосила індивіда першорядною проблемою, а домінування психоаналітичної позиції «життя як річ-в-собі», вивела соціальний фактор з кола впливових щодо вирішення цієї проблеми.

Психологічна практика виявилася не здатною зменшити відчуженість, й, навіть більше того, її розростання збільшувало відстань між індивідом і соціальним простором/Іншим. Й зовсім не випадково деякі американські фахівці (Д. Зерзан, Ф. Кушман, Ф. Рустан, Н. Сампсон, О. Тоффлер та ін.) впевнені в тому, що психоаналіз і психотерапевти винуваті у зростанні відчуження та дезінтеграції в американському суспільстві. Науковці відмічають, що психологи, намагаючись вилікувати індивіда, навпаки, ще більше посилюють ті якості, які й породжують проблему прагнення до атомізації й алієнації.

Вказаному прагненню сприяє природа стосунків між психологом/психотерапевтом і клієнтом. Вона є односторонньою: клієнт, як правило, говорить про себе та свої проблеми, а психотерапевт усіма можливими засобами намагається уникнути соціального контакту, не говорячи про себе. В діаді «психотерапевт/клієнт» не йде мова про емоційно-чуттєвий зв'язок на кшталт товаришування. Боротьба з відчуженням шляхом почасової оплати відносин за суттю є близькою до відносин «працівник секс-індустрії – клієнт». Вченими (Н. Аверіною, І. Блохом, І. Голосенко, І. Чудновим), які зосередили зусилля над розгадуванням таємниць даного асоціального явища, було доведено, що проституція ігнорує особистісне значення зв'язків (як сексуальних, так й ін.), які мають при ній місце. Вона деперсоналізує партнерів й зводить до ролі предметів, речей, за допомогою яких йде заробіток.

Про аномальність подібних відносин говорить й те, що працівник секс-індустрії й психотерапевт переживають щось схоже на шизофренію, різниця якої полягає в наступному: перший в процесі професійної діяльності розділяє душу та тіло, а другий – проводить межу між душею та розумом; у випадку з психологом клієнтом експлуатується розум, а у випадку з працівниками секс-індустрії – тіло. В обох названих типах взаємодії присутнє ігнорування моменту, представленого аристотелівською думкою «душа людини – це усе», через що душа залишається не задіяною та наодинці зі своєю порожнечою. В такий системі стосунків мова йде про відстороненість або те, що може бути охарактеризовано як «байдужість».

Окрім байдужості/відчуження послідовна психологізація соціального простору спричинила переживання негараздів як особистої проблеми й сформувала установку ймовірності її вирішення несоціальними способами, чим легітимізувала самотність, відчай та занепокоєння в житті індивідів. В результаті цього індивід зіткнувся ще з одним парадоксом: розгортання психології породило соціальне поневолення при одночасному запереченні соціального в тій його частині, що стосувалася повної та принципової відповідальності соціуму за нав'язані індивіду умови існування.

Показовими в цьому плані виглядають нововведення М. Селігмана, відомого авторством феноменів «синдрому навченої безпорадності» та «свідомого оптимізму». Американський дослідник з сумом констатував, що знецінювання релігії і втрата родиною соціально-корисних функцій в поєднанні зі зростанням індивідуалістичних установок типу «ти можеш це зробити», породжують безнадійність і самозвинувачення – «Це твоя провина, раз ти нічого не зробив».

Можемо сказати, що масштабність проникнення психології опосередковано продемонструвала факт соціальної дезінтеграції, бо соціум в її обличчі замість психічного здоров'я отримав збільшення кількості психічних захворювань і чутливо-неспроможних індивідів. Також, можна відзначити, що починаючи з 60-х рр. ХХ ст. й до кінця ХХ ст., тобто за відносно короткий час відбувся культурально-аксіологічний зсув, який залишив свій відбиток на світопереживанні людини в формі байдужості, яка сама по собі взагалі заперечувала переживання.

Поширення байдужості має декілька негативних наслідків, але зупинимося на одному, доволі важливому, проте, часто ігнорованому науковцями (виключенням є публікації Ж. Ліповецьки, Г. Тульчинського, М. Епштейна). Існування в соціальному просторі означає межування. З одного боку, це перебування в світі та соціумі, а з іншого – це перебування поза його межами. Дотикова чуттєвість дозволяє людині розумно проводити межу між селфом і світом. При втраті дотикової чуттєвості, сентиментальності через нерозумність у відмежуванні від світу втрачається і життя. Людина без чуттєвості не відчуває болю, позбувається відчуття межі недоторканного, відтак, їй загрожує занурення в зло та смерть, бо «дурість – недотримання межі, а смерть – її остаточна втрата» [9, с. 28]. Про це в свій час попереджав Ж. Ліповецьки, відзначаючи, що випадіння чуттєвості та чутливості за межі життя є показником, що життя вже немає [8, с. 67].

Можна заперечити, що часткова втрата людиною чуттєвості не означає, що соціальний простір її також втратив. Й дійсно, у соціальному просторі є власне чуття, але наприкінці ХХ ст. воно теж «постраждало» від психологізації. Так, закладена психоаналізом практика слухання стала доброю основою для розростання в суспільстві дистанціювання. До середини ХХ ст. тактильність, дотиковість були одними зі складових побудови людських стосунків, переживання життя й формою комунікації. Відстороненість перетворилася майже на норму, примусивши суспільство віддати шану зору та слуху, залишивши в полі соціального простору лише соціальні дотики. Втрата тілесно-контактної дотиковості не могла не відобразитися на стані суспільства. Вихід з моди «touch art» потягнув за собою втрату теплоти людських стосунків, бо теплота – це якість поверхні, а не глибини, чи то соціальної чи індивідуальної. Тож, до основних рис соціального простору також увійшла поверховість як ознака стосунків, відношення до обов'язків, до погляду на світ, знань тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, в процесі психологізації соціального простору можна виділити два підходи. Перший з них подає процес психологізації в цілому позитивно й, погоджуючись з наявністю певних проблем, визнає, при його розгортанні в просторі економіки та освітньому просторі, отримання вражаючих результатів, що гарантує прогрес суспільства в цілому. Другий, більш критичний, згідно якого психологізація соціального простору є процесом якщо не патологічним, то в будь-якому випадку таким, наслідки якого є фактором і водночас індикатором суспільних змін, суть яких – криза та загроза девіталізації соціальності. Останнє і має стати об'єктом подальших досліджень.

Список використаної літератури

1. Castel R., Castel F., Lovell A. M. The Psychiatric Society / Edited by Castel R., Castel F. and Lovell A. – New York: Columbia University Press, 1982. – 360 p.
2. Madsen O. J. Psychologisation and critique in modern-day western culture / O. J. Madsen // Social and Personality Psychology Compass. – 2014. – Vol. 8. – № 5. – P.193-200.
3. Роуз Н. Психология как «социальная наука» / Н. Роуз // Иностранная психология. 1993. – Т. 1. – № 1. – С. 39-46.
4. Гвардини Р. Конец философии Нового времени / Р. Гвардини // Феномен человека: антология / Сост. П. С. Гуревич; пер. на рус. яз. Т. Ю. Бородай. – М.: Высшая школа, 1993. – С. 240-296.
5. Хюбнер Б. Смысл в бес-СМЫСЛЕННОЕ время: метафизические расчеты, просчеты и сведение счетов / Бенно Хюбнер; [пер.с нем. А. Б. Демидов]. – Мн.: Экономпресс, 2006. – 384 с.
6. Унамуну М. О трагическом чувстве жизни / Мигель де Унамуну; [пер.с исп., вступ. статья и коммент. Е. В. Гараджа]. – К.: Символ, 1996. – 416 с.

7. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс / Хосе Ортега-и-Гассет // Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс: сб.; пер. с исп. – М.: Изд-во «АСТ», 2002. – С. 11-208.
8. Липовецки Ж. Эра пустоты. Эссе о современном индивидуализме / Ж. Липовецки. – СПб.: Владимир Даль, 2001. – 304 с.
9. Эпштейн М. Н. Философия тела / М. Н. Эпштейн // Эпштейн М. Н. Философия тела; Тульчинский Г. Л. Тело свободы. – СПб.: Алетея, 2006. – С. 9-195.

References

1. Castel, R., Castel, F., Lovell, A. M. (1982). *The psychiatric society*. New York: Columbia University Press.
2. Madsen, O. J. (2014). Psychologisation and critique in modern-day western culture. *Social and Personality Psychology Compass*, 8, 5, 193-200.
3. Rouz, N. (1993). Psychology as "social science". *Inostrannaya psikhologiya (Foreign psychology)*, 1, 1, 39-46 (in Russ.)
4. Gvardini, R. (1993). The end of the modern philosophy. *The phenomenon of man: anthology*, 240-296. Moscow: High School (in Russ.)
5. Khyubner, B. (2006). *Meaning in an infinitely sane time: metaphysical calculations, miscalculations and billing*. Minsk: Ekonompress (in Russ.)
6. Unamuno, M. (1996). *On the tragic feeling of life*. Kiev: Simvol (in Russ.)
7. Ortega-i-Gasset, Kh. (2002). Revolt of the masses. *Revolt of the masses*, 11-208. Moscow: AST (in Russ.)
8. Lipovetski, Zh. (2001). *The era of emptiness: Essays on contemporary individualism*. St. Petersburg: Vladimir Dal' (in Russ.)
9. Epshteyn, M. N. (2006). Philosophy of the body. *Philosophy of the body. The body of freedom*, 9-195. St. Petersburg: Aleteya (in Russ.)

DONIY Natalia Yevgeniivna,

Doctor of Sciences (Philosophy),

Professor of the Department of Economics and Social Disciplines,

The Academy of the State Penitentiary Service,

e-mail: doniyne@ukr.net

PSYCHOLOGISATION AS THE POSITIVE POWER OF NEGATIVE THINKING OF POST-ENLIGHTENMENT SOCIAL SPACE

Abstract. *Introduction. It has been stated that among features characterizing the period between the 20th and 21st centuries it is advisable to distinguish dynamism and irregularity of processes that occur in a social space and determine a new character of interactions and activity. It has been assured that an individual's aspiration to prevail in the society, to realize his/her own maximum potential and possibilities and to live and work in comfort environment becomes much clearer has been generated by the phenomenon of psychologisation that means the tendency to widen the space of psychological knowledge effects. Purpose. It has been conducted the analysis of psychologisation as the process of psychological views and practice penetrating in everyday life of a modern type of a man and it has been emphasized the problematic issues of the mentioned process characterizing psychologisation as an negative phenomenon while maintaining the overall positivity. Results. It has been stated that from the middle of the 20th century the emptiness as a result of God's death ideologists chaotically began to fill with a new content discordant with quality and value. One of the first to become eligible to fill the emptiness was psychology, but an individual turned into an object of mental effort. Psychology at that point of human evolution became to do good public relations for self-help regulated by a skilled professional. Originality. It is noted that the scale of penetration of psychology indirectly demonstrated the fact of social disintegration, in this regard instead of mental health the social environment obtained the number of mental illnesses and unable-sensitive individuals. Also it can be stressed that from late 60's and till the end of the 20th century psychologisation indirectly was determining the expansion of indifference that in general objects psychiatric experience. Conclusion. It has been deposed that psychologisation of a social space is characterized by two approaches. The first approach presents psychologisation from a good angle and, taking into consideration a number of issues, accepts through its deploying in an economic and educational space the production of impressive results which guarantee human progress. According to the second more critical approach, psychologisation of a social space in any case causes and determines social changes which essence is crisis and the threat of social devitalisation.*

Key words: psychologisation, dynamics, individual sense, atomization, need, indifference.

Одержано редакцією 13.05.2017
Прийнято до публікації 07.06.2017